

Katarzyna Badowska
Anna Rybarczyk
Wojciech Wasiak

Księga o stroju

Poradnik zasad doboru i kompozycji
stroju historycznego 1350-1492

A.D. 2004

SPIS TREŚCI:

WSTĘP.....	str.3
OGÓLNE ZASADY TWORZENIA STROJU HISTORYCZNEGO.....	str.3
WYKOŃCZANIE STROJU.....	str. 4
STRÓJ KOBIECY.....	str. 5
KOSZULE.....	str. 6
REFORMY, POŃCZOCHY.....	str. 7
BUTY, SUKNIA SPODNIA.....	str. 8
SUKNIE WIERZCHNIE.....	str. 9
NAKRYCIE GŁOWY, FRYZURA.....	str. 16
PŁASZCZ.....	str. 19
STRÓJ MĘSKI.....	str. 20
KOSZULE.....	str. 21
GACIE.....	str. 22
NOGAWICE; NOGAWICOSPODNIE.....	str. 23
DOUBLET.....	str. 26
BUTY.....	str. 27
SZATY WIERZCHNIE.....	str. 29
NAKRYCIA GŁOWY.....	str. 33
PŁASZCZ.....	str. 35
POSŁOWIE, CZYLI DOBRY STRÓJ TO NIE KONIEC.....	str. 36
ADRESY SKLEPÓW.....	str. 36
LITERATURA.....	str. 37
CIEKAWY STRONY WWW.....	str. 37

WSTĘP

W naszej pracy korzystaliśmy z podanej niżej literatury, ikonografii, zdobytej dotychczas wiedzy oraz zdrowego rozsądku. Ponieważ tematyka jest dość szeroka i nie do końca usystematyzowana, niniejsza praca próbuje ogólnie scharakteryzować zasady ubierania się w określonych czasach. Niniejsze opracowanie uważamy jedynie za wstępne wprowadzenie w świat średniowiecznej mody. Dlatego też świadomie zrezygnowaliśmy z opisu niektórych form ubioru, skupiając swoją uwagę na tych najpopularniejszych lub prostszych w wykonaniu. Osoby chcące dowiedzieć się więcej na dany temat odsyłamy do podanych niżej źródeł.

Pragniemy, również zaznaczyć, że nie traktujemy naszej pracy jako nieomylnej i jesteśmy otwarci na uwagi krytyczne i uzupełnienia naszej wiedzy.

Jako zdecydowanie niewłaściwe przyjmuje się tworzenie własnych wariacji na temat konkretnego stroju, przy zamawianiu stroju u wytwórcy, także należy brać pod uwagę fakt, iż tenże nie zawsze musi się równie mocno jak my przejmować zgodnością wyrobu z średniowiecznymi realiami. Tym bardziej warto trzymać się wzorów pewnych i sprawdzonych. Rekomenduje się szycie ręczne, albo przynajmniej ręczne wykańczanie. Szwy maszynowe są jednak całkowicie akceptowane. Dobrym kompromisem jest wykonanie szwów nośnych maszynowo, a wykończeniowych ręcznie.

Należy pamiętać o istnieniu różnic w strojach mieszkańców różnych obszarów Europy. Często stroje szyte z dala od ówczesnych centrów mody próbowały naśladować aktualne rozwiązania niekoniecznie dokładnie. Stąd czasem upraszczano krój, lub wprowadzano pewne zmiany według lokalnej mody. Rozgraniczenie poszczególnych lokalnych form, dokładne ich określenie umożliwiające rekonstrukcje konkretnego stroju, konkretnej osoby, nie jest ambicją tej pracy. Jednak chcielibyśmy zwrócić uwagę na pewne prawidłowości. Przy komponowaniu stroju korzystajmy raczej jednak z klasycznych form, lub dokonujmy kopii konkretnych przedstawień według wizerunków średniowiecznych, na podstawie znanych wykrojów klasycznych. Za najważniejsze uznaje się odtwarzanie strojów typowych dla Europy Środkowej (Polska, Czechy, kraje niemieckie), jednak ze względu na niedostatek materiałów źródłowych dotyczących tego tematu, musimy polegać na przekazach i wykopaliskach pochodzących z Anglii, Francji, Skandynawii, a także czasami i Italii oraz Hiszpanii. Te ostatnie dwa kraje prezentowały jednak zdecydowanie większą egzotykę ubioru, więc ubiory opracowane na podstawie tamtejszych przekazów będą niekiedy jak na warunki środkowoeuropejskie sporą egzotyką. Stąd warto się zastanowić nad sensownością wykorzystywania ich.

OGÓLNE ZASADY TWORZENIA STROJU HISTORYCZNEGO

Przyjęliśmy w naszych rozważaniach symboliczne datowanie **1350 – 1492**. Co jest raczej symbolicznym określeniem dla mody schyłkowego średniowiecza. Opisuje ten jej okres w którym stosowano ubiory dopasowane, górną granicę wyznacza koniec Średniowiecza, dolną – bardzo symboliczny czas popularyzacji omawianego podejścia do konstrukcji odzieży. W tym czasie kilkakrotnie następowała zmiana mody, nie należy, więc dowolnie łączyć różnych elementów ubioru występujących w tym przedziale czasu. Mogą pochodzić bowiem z zupełnie innych trendów stylistycznych i kontekstów społecznych. Trzeba pamiętać także o różnicach między strojem dworskim, a roboczym i mieszczańskim. Zapobieżeniu błędów służą zestawy umieszczone w dalszej części niniejszego opracowania. Strój, aby jak najbardziej zbliżył się do średniowiecznych pierwowzorów musi być wykonany z **odpowiednich materiałów**. Będą to, więc **tkaniny** (nie dzianiny!) **wykonane z surowców naturalnych**, takie jak:

- płótno lniane
- płótno bawełniane
- barchan (len z bawełną)
- cienki materiał wełniany
- sukno, czyli (upraszczając) grubszy materiał wełniany
- aksamit jedwabny i bawełniany (jako dopuszczalny substytut jedwabnego)
- inne tkaniny jedwabne

Ze względów praktycznych, dopuszcza się pewne odstępstwa od zasady wykorzystywania w pełni naturalnych tkanin. Użycie wełny, która może zawierać syntetyczne domieszki (praktycznie nie więcej niż ok. 20%). Można też użyć sztucznego futra do wykończenia stroju, pod warunkiem, że wygląda ono naturalnie (co jednak jest bardzo ryzykowne, efekt niezwykle rzadko jest zadowalający). Akceptujemy też użycie aksamitu bawełnianego, aczkolwiek odradzamy to rozwiązanie.

Kupując tkaninę dobrze jest spytać się sprzedawcy o to, z jakiego surowca jest wykonana. Pozwoli to uniknąć pomyłek - np. kupna polaru zamiast wełny. Pamiętajmy jednak, że nie zawsze sprzedawcy znają się na towarze, którym handlują. Najlepiej jest wybierać tkaniny gładkie, deseń może być niepasujący stylistycznie i popsuć końcowy efekt. Bardzo ważny jest dobór odpowiedniego materiału do typu stroju, dlatego należy trzymać się zamieszczonych dalej wskazówek:

Szyjąc strój trzeba przez cały czas pamiętać, że naszym celem jest rekonstrukcja ubioru średniowiecznego. Dlatego **niedopuszczalne jest używanie współczesnych dodatków takich jak plastikowe guziki, zamki błyskawiczne, rzepy, napy, zatrzaski, itd.** Wykańczając strój, również trzeba zachować ostrożność - nieodpowiedni dodatek zamiast ozdobić może zupełnie zepsuć efekt końcowy. Należy wystrzegać się dodawania pasmanterii, koronek i falbanek. Dobrą ozdobą jest haft, oczywiście mający odpowiedni wzór i umieszczony we właściwym miejscu. (Najlepiej skonsultować to z kompetentnymi osobami!) Warto również wspomnieć, iż lwia część strojów, zarówno kobiecych, jak i męskich była szyta z **podszewką**, czego należałoby dziś też przestrzegać!

Ważne jest też odpowiednie dobranie koloru ubioru. Dlatego przy opisie poszczególnych części ubioru zamieściliśmy wytyczne pozwalające uniknąć najbardziej rażących błędów. W niektórych miejscach nie określaliśmy koloru, pozostawiając uwagę o jego stosowności. W praktyce oznacza to czerpanie z pełnej gamy kolorów dostępnych w danych czasach i warunkach geograficznych oraz społecznych. Warto jednak napomknąć, że często odradzane jest stosowanie koloru żółtego, którego pewnych, zdecydowanych odcieni używano dla oznaczenia postaci jednoznacznie negatywnych bądź zasługujących na potępienie. Jednak należy też pamiętać, że nie zawsze i nie wszystkie odcienie żółtego mogły pełnić te rolę.

WYKOŃCZENIE STROJU

-sznurowanie:

Sznurek, bądź tasiemkę lub rzemyk można przeciągnąć przez dziurki w materiale lub specjalnie w tym celu naszyte na tkaninę, metalowe kółeczka (takie jak w kolczudze). Zamiast kółeczek wykorzystać można haftki, a dokładniej element w kształcie litery "U". Elementy te można naszyć po zewnętrznej, lub spodniej stronie stroju. W tym drugim wypadku sznurowanie pozostanie niewidoczne. Nie jest pewne czy przy wykańczaniu odzieży stosowano okuwane dziurki, natomiast na pewno występowały one przy paskach. Należy pamiętać, że sznurek, tak jak i reszta stroju musi być wykonany z naturalnych surowców!

-sposoby wykończenia dziurek:

Najprostszym sposobem jest obszycie dziurki nitką. Wykonuje się to przy pomocy ścięgu zadziergiwanego, lub zwyczajnie „na okrętkę”. Inna metoda to tzw. odszywanie dziurek. Nie zalecamy okuwania dziurek, ponieważ istnieją bardzo słabe przesłanki przemawiające za używaniem tego rozwiązania w wiekach średnich. Jednak, nie uważamy tego za rzecz niedopuszczalną w stroju późnośredniowiecznym.

-zapinanie na guziki:

Bardzo popularne były w średniowieczu metalowe guziki na nóżce, kuliste w kształcie. Repliki takich guzików są do nabycia np. z pośrednictwem internetu. Dużo tańsze, a nie mniej historyczne są guziki wykonane z materiału. Można je z łatwością sporządzić własnoręcznie. W tym celu należy obciągnąć odpowiednim materiałem ścinki tkanin, lub specjalnie wycięte kawałki filcu lub skóry. Od spodu guzika formujemy z materiału rodzaj nóżki, która zostanie przyszyta do stroju.

-zapinanie na haftki:

Wykorzystywanie haftek jest potwierdzone wykopaliskowo. Rzecz jest na tyle oczywista, że nie potrzebuje dodatkowych wyjaśnień. Pamiętać jednak trzeba, że nie każda część garderoby może być w ten sposób zapinana.

-mocowanie nogawic do dubletu:

Nogawice przywiązywano do dubletu sznureczkami, lub rzemykami. Ich końcówki posiadały specjalne skuwki zwane po francusku *aiguillettes*. Sznurki mogły być na stałe przymocowane do nogawic i przewlekane przez dziurki w dublecie (choć na niektórych ilustracjach widuje się też odwrotny układ).

STRÓJ KOBIECY

CZĘŚCI STROJU KOBIECEGO

Strój kobiecy w interesującym nas okresie składał się z następujących części:

- koszula,
- reformy,
- pończochy,
- suknia spodnia,
- suknia wierzchnia,
- pasek,
- nakrycie głowy,
- obuwie,
- płaszcz.

Poszczególne części garderoby przybierały różną formę w zależności od mody, pozycji społecznej i zamożności właścicielki.

Szyjąc strój, należy pamiętać, że przez większość interesującego nas okresu, suknie były szyte **jednodzielnie, spódnice doszywane do stanika, czyli górnej części sukni pojawiły się dopiero w drugiej połowie XV wieku.**

Pierwszym, rekomendowanym strojem jest ubiór roboczy – praktyczny, do chodzenia, na co dzień, a także wymagający mniejszej wiedzy i pracy przy szyciu, wreszcie tańszy od dworskiego. Zakładamy, że kobieca suknia robocza może być noszona bezpośrednio na koszuli, (co znacznie ułatwia wykonanie kompletnego stroju).

Kilka uwag o wymaganiach stawianych zazwyczaj wobec podstawowego, początkowego ubioru, w grupach zajmujących się odtwarzaniem kultury wieków średnich:

Należy zazwyczaj skompletować spójny zestaw składający się z następujących części garderoby:

- koszuli
- sukni spodniej, lub wierzchniej – roboczej
- nakrycia głowy
- obuwia
- paska

Posiadanie pozostałych części garderoby nie jest zazwyczaj obowiązkowe, ale naturalnym dążeniem wynikającym ze specyfiki tego rodzaju hobby powinno być dążenie do uzupełniania i rozwijania swojej garderoby. Ze względów praktycznych i reprezentacyjnych korzystne jest posiadanie więcej niż jednego kompletu garderoby, a ze względów czysto higienicznych – kilku kompletów bielizny (praktycznie – trzech).

UWAGA:

Szyjąc strój należy ściśle przestrzegać podanych wytycznych. Ewentualne wątpliwości prosimy konsultować z odpowiednio dobrze zorientowanymi osobami, korzystającymi z poważnych źródeł popularnonaukowych i współczesnych opracowań naukowych.

Zdecydowanie odradza się podejmowanie decyzji na podstawie zawierzenia “powszechnie przyjętym zwyczajom”. Bardzo wiele używanych rozwiązań może być mitami powstałymi i rozprzestrzeniającymi się w środowisku na zasadzie “głuchego telefonu”.

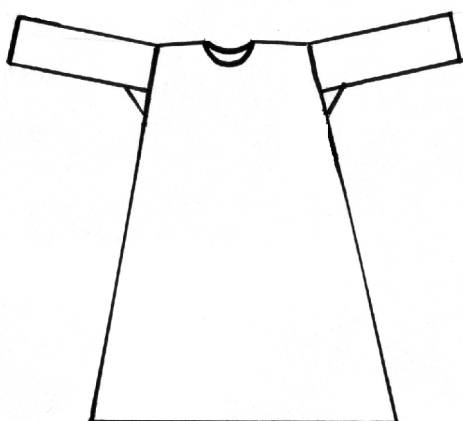
KOSZULE

MATERIAŁ: płótno lniane lub bawełniane (zaleca się len), może też być jedwab.

KOLOR: biały

Koszule pełniły funkcję bielizny. Używane były na dzień pod suknię, nocą do spania (choć wiadomo, że sypiano również nago), do łaźni. Długie, (co najmniej do połowy łydki), z rękawami lub na ramiączkach. Fason koszul był różny, w zależności od kroju sukni, do której były one noszone. Koszule zasadniczo były takie same dla kobiet z różnych warstw społecznych. Różnicował je materiał - droższy i delikatniejszy dla osób zamożnych, tani dla uboższych.

Rys.1

- luźna z długimi rękawami – szeroko wykorzystywana – jako bielizna dzienna, do spania, w łaźni, w stroju roboczym była noszona bezpośrednio pod suknię z krótkimi rękawami. W modzie polskiej spotyka się po połowie XV wieku modele marszczone przy szyi, z rękawami ujętymi w mankiet.

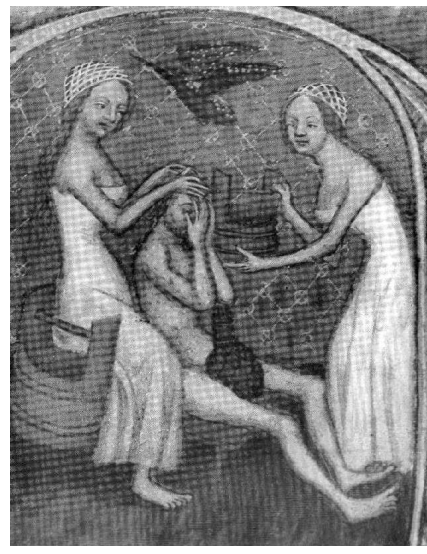

Rys.2

- obcisłe górą koszule na ramiączkach - noszone pod wydekoltowane suknie 2 połowy XIV w. Czasem miały rozporki w bocznych szwach, aby je łatwiej zakładać. Jak widać na zamieszczonych obok ilustracjach, koszule te były także wykorzystywane w łaźniach i do spania.

Rys.3

Rys. 4

- w tym samym okresie (druga połowa i koniec XIV w.) używano prawdopodobnie, również koszul bez ramiączek. Może poświadczać to zamieszczona wyżej ilustracja, a także wizerunki przedstawiające kobiety w sukniach mocno odsłaniających ramiona, na których nie widać wystających ramiączek koszuli.

Oprócz tego istniały koszule z długim rękawem i kołnierzem – noszone pod suknią houppelande, w latach ‘20 XV wieku. Modne wówczas było wykładanie tych kołnierzy na wierzch, na płasko rozłożone kołnierze wzmiankowanych sukni.

 <p>Rys. 5</p>	<p>Umieszczony obok obraz Memlinga, pochodzący z ostatniego dziesięciolecia XV wieku, ukazuje Batszebę wychodzącą z kąpeli. Zakłada ona na siebie płócienną koszulę rozciętą przez środek. Trudno jest jednoznacznie stwierdzić, czy koszule z tego typu rozcięciem, funkcjonowały na zasadzie bielizny dziennej, czy też może były swego rodzaju szlafrokami.</p>
---	--

REFORMY

Wiadomo, że w wiekach średnich istniała taka część garderoby kobiecej, mamy też trochę przekazów na temat jej wyglądu. Przypuszczamy, że:

MATERIAŁ: płótno lniane lub bawełniane (zaleca się len), może też być materiał jedwabny.

KOLOR: biały lub kolor naturalny materiału.

FASON: trudno jest cokolwiek powiedzieć na ten temat. Odradzamy zbyt wykrejone majteczki, polecamy zaś modele bardziej zabudowane. Wydaje się, że dobrym pomysłem może być dostosowanie wykreju gaci męskich.

POŃCZOCHY (*chausses*)

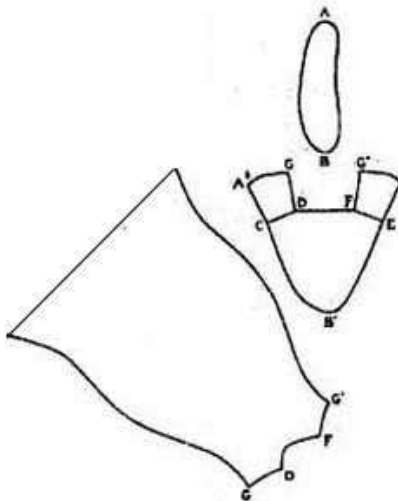

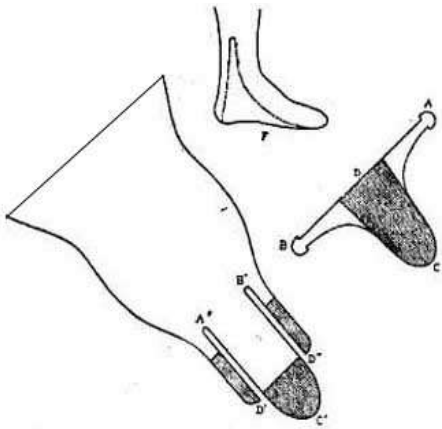
MATERIAŁ: sukno, płótno lniane lub bawełniane, cienki materiał wełniany

KOLOR: biały, prawdopodobnie także inne kolory

FASON: Sięgające nieco powyżej kolan, krojone jak męskie nogawice z doszywaną stopą.

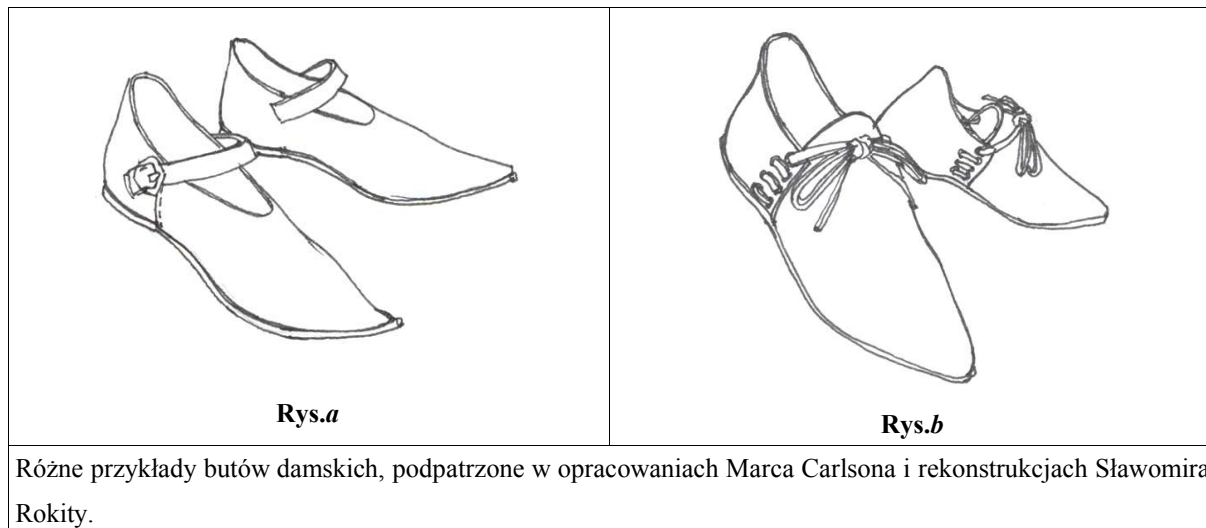
Podtrzymywane tasiemką zapinaną na sprzączkę pod kolanem.

Pończochy mają długość nieco za kolano, podtrzymywane są pod kolanem tekstylną podwiazką zapinaną na sprzączkę lub wiązaną. Pończochy takie powinny być noszone do każdego nie-robotniczego stroju. W chłodniejszej porze, noszone z długimi tuż za kolano reformami, wspólnie dają dobre zabezpieczenie przed zimą.

 <p>Rys. 6</p>	 <p>Rys. 7</p>	 <p>Rys. 8</p>
---	---	--

BUTY

Buty to niezwykle ważna część ubioru, jednocześnie dosyć słabo jeszcze rozpoznana. Zwłaszcza damskie buty, przeważnie nie zilustrowane przez współczesną im sztukę trudne są do scharakteryzowania. W tym opracowaniu postanowiono jednak przedstawić choćby zbliżone wzory, oparte na współczesnych dociekaniach i rekonstrukcjach. Do butów noszono patynki, czyli rodzaj drewniano-skórzanych "kłapek" koturnowych, chroniących but i suknię przed większymi zanieczyszczeniami.

Polecamy wzory zgromadzone przez Marka Carlsona na jego stronie internetowej w dziale:

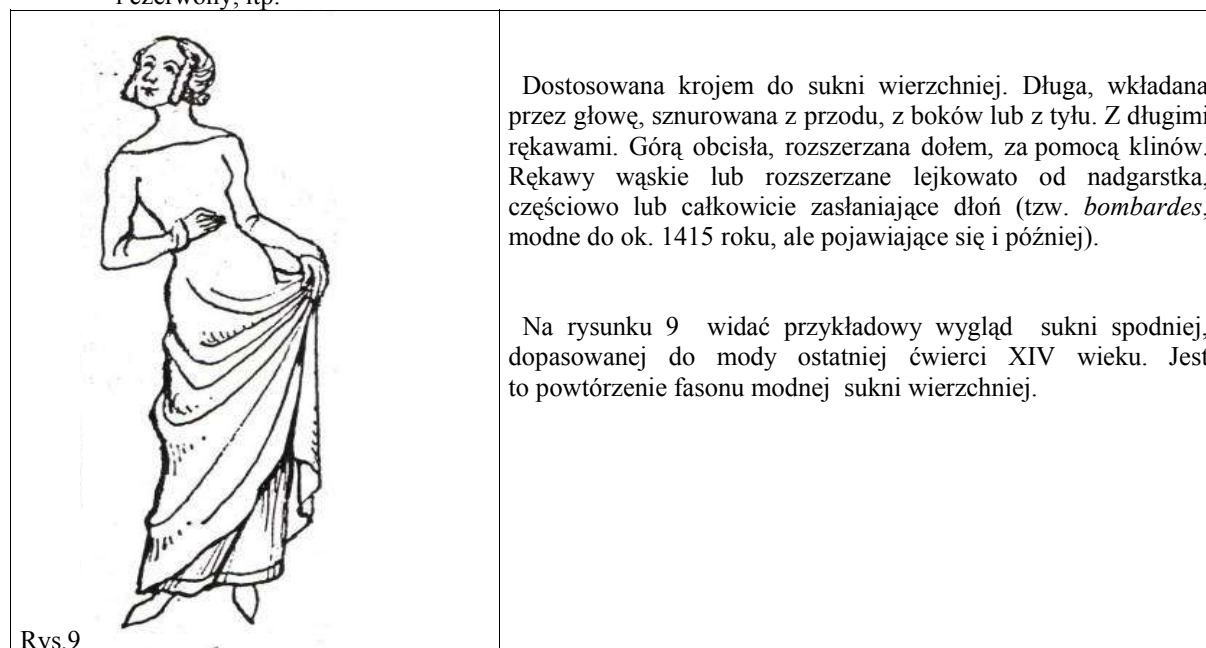
<http://www.personal.utulsa.edu/~marc-carlson/shoe/SLIST.HTM>

SUKNIA SPODNIA (*cotte simple*)

MATERIAŁ: cienki materiał wełniany, lekkie sukno, płótno lniane, jedwab.

Podszewka – bawełna, len, jedwab, tkaniny wełniane.

KOLOR: zazwyczaj w kolorze kontrastowym do sukni wierzchniej. Charakterystyczne dla średniowiecza są żywe kolory, łączone często w drastyczny sposób np. zielony i czerwony, itp.

SUKNIE WIERZCHNIE

SUKNIE DRUGIEJ POŁOWY XIV I POCZĄTKU XV WIEKU

MATERIAŁ: tkaniny wełniane. Podszewka – bawełna, len, jedwab, tkaniny wełniane.

KOLOR: kolory właściwe dla epoki i regionu.

Rys.10

- suknie obcisłe górą, poszerzone od bioder klinami, z dużym odsłaniającym ramiona dekoltem łódkowym i długimi, zakrywającymi połowę dłoni wąskimi rękawami. Modnym szczegółem był noszony nisko na biodrach szeroki pas, wzorowany na pasie rycerskim. Zrobiony był z metalowych ogniwek prostokątnych lub okrągłych umieszczonych na pasie skórzanym. Odpowiednie dla XIV wieku.

PASUJĄCE NAKRYCIE GŁOWY: kruseler, crinale, kapturek

PASUJĄCA SUKNIA SPODNIA: ma taki sam fason

RODZAJ SUKNI: suknie w takim fasonie noszone były zarówno w środowisku dworskim, jak i mieszczańskim, różnica wynikała z doboru materiału. W stroju dworskim był on kosztowniejszy i w lepszym gatunku.

Rys.11

tz. **cottehardie** - z krótkim, sięgającym powyżej łokcia rękawem, z którego zwiesza się pas futra lub materiału. Suknie te często posiadały charakterystyczne, obrębione futrem, pionowe rozcięcia z przodu sukni. Trudno jest jednoznacznie powiedzieć czy są to wyloty kieszeni czy też po prostu otwory umożliwiające swobodny dostęp do drobiazgów noszonych przy pasie, na sukni spodniej. Dół tej sukni często obszyty był futrem. Noszone w XIV wieku.

PASUJĄCE NAKRYCIE GŁOWY: kruseler, crinale, kapturek

PASUJĄCA SUKNIA SPODNIA: suknie obcisłe górą, poszerzone od bioder klinami, z dużym odsłaniającym ramiona dekoltem łódkowym i długimi, zakrywającymi połowę dłoni wąskimi rękawami.

RODZAJ SUKNI: suknie w takim fasonie noszone były zarówno w środowisku dworskim, jak i mieszczańskim, różnica wynikała z doboru materiału. W stroju dworskim był on kosztowniejszy i w lepszym gatunku. Różne też mogły być nakrycia głowy.

Rys.12

-tz. **kabetac** - zapinana z przodu na całej długości stanika (czyli od dekoltu do bioder) na guziki. Noszona w XIV wieku.

PASUJĄCE NAKRYCIE GŁOWY: kruseler, crinale, kapturek

PASUJĄCA SUKNIA SPODNIA: suknie obcisłe górą, poszerzone od bioder klinami, z dużym odsłaniającym ramiona dekoltem łódkowym i długimi, zakrywającymi połowę dłoni wąskimi rękawami.

RODZAJ SUKNI: suknie w takim fasonie noszone były zarówno w środowisku dworskim, jak i mieszczańskim, różnica wynikała z doboru materiału. W stroju dworskim był on kosztowniejszy i w lepszym gatunku.

 <p>Rys.13</p>	 <p>Rys.14</p>
<p>- z długimi, wąskimi rękawami, rozszerzającymi się wachlarzowo od nadgarstka i zasłaniającymi dłoń tzw. <i>Bombardes</i>. Noszona na początku XV wieku.</p>	<p>- z rozciętymi, zwisającymi rękawami. Noszona na początku XV wieku. W tego typu sukni przedstawiana jest poetka, Krystyna de Pisan.</p>

SUKIENKI ROBOCZE

MATERIAŁ: Płótno lniane, cienki materiał wełniany.

KOLOR: kolory właściwe dla epoki i regionu

			
<p>Rys.15a</p>	<p>Rys. 15</p>	<p>Rys.16</p>	<p>Rys.17</p>
<p>– z krótkimi rękawami, albo bez rękawów; dla wygody wiązana najczęściej z przodu, lub po bokach (a nie z tyłu). Noszone co najmniej od ok. 1400 roku. W pierwszej połowie XV wieku były szyte jednolicie. Na ilustracji 15a przód sukni zawinięty za pasek.</p> <p>PASUJĄCE NAKRYCIE GŁOWY: chustki, kapturki, kapelusze słomkowe</p> <p>PASUJĄCA SUKNIA SPODNIA: sukienki tego typu noszone były bezpośrednio na koszule z długimi rękawami.</p>		<p>– z długimi, raczej wąskimi rękawami, sięgającymi przed nadgarstek. Suknie tego typu w pierwszej połowie XV wieku były szyte jednolicie (rys.16). W strojach sprzed połowy XVw. SUKNIE KROIMY JEDNOLICIE, BEZ ODCINANIA SPÓDNICY. Dopiero w drugiej połowie tego stulecia pojawia się odcinanie spódnicy, które często są marszczone (rys.17).</p> <p>PASUJĄCE NAKRYCIE GŁOWY: chustki, kapturki, kapelusze słomkowe</p> <p>PASUJĄCA SUKNIA SPODNIA: sukienki tego typu prawdopodobnie mogły być noszone bezpośrednio na koszulę (z rękawami lub bez) .</p>	